

Els esperits en els Testaments dels Dotze Patriarques

Enric CORTÈS

La manera de ser i d'actuar dels «esperits» (*pneúmata*) en els TXIIPa¹ depèn probablement del que s'ha anat desenvolupant a través de la reflexió multisecular del mite dels Vigilants, dels «gegants» i dels seus «esperits», a partir sobretot (però potser no *solament*) del relat de Gn 6,4-9. Hem d'afirmar, a la vegada, l'enriquiment cristià del tema. Possiblement el(s) autor(s) dels testaments, a més d'assumir el tema present en el fons jueu que reberen, l'enriqueixen, p. ex., parlant de l'esperit que rep el cristià —o que rep Jesús mateix— en el baptisme, mencionant la destrucció dels esperits del mal a la fi dels temps pel mateix Jesús o el pas de l'esperit de Déu als pobles pagans quan s'esquinça el vel del temple.

1. APROXIMACIÓ AL TEMA DE LA LLIBERTAT DE L'HOME MALGRAT ELS «ESPERITS»

En els TestXIIPa, a primer cop d'ull, s'hi pot observar un altre tipus de creixement temàtic: la manera de ser del cos humà defineix com serà l'esperit que se li adjunta, «... (el Senyor) segons la força del cos implanta l'esperit». El context fa veure, però, que l'accent va en l'adequació del cos a l'esperit, i a la inversa:

Així com el terrisser coneix la (seva) terrissa, la cabuda que té, i fa servir l'argila adient, així també el Senyor fa el cos (τὸ σῶμα) a semblança de l'esperit (τοῦ πνεύματος), i, segons la força del cos, implanta l'esperit. I a l'un

1. El terme «esperit» (πνεύμα), pròpiament el reservem als éssers supranaturals anomenats també «diables» o «forces malèvols» en tant que operant a l'interior de l'home/dona per al mal. No parlarem, doncs —si no és enduts per la necessitat del context—, dels πνεύματα en tant que «esperits angèlics o àngels».

no li falta de l'altre ni una tercera part d'un cabell; perquè tota la creació de l'Altíssim és feta segons pes, mesura i regla... I, així com el terrisser coneix l'ús de cada terrissa i per a quina cosa és adient, així també el Senyor coneix el cos, fins on arribarà en la bondat i on començarà en la maldat (TestNef 2,2-4).²

La comunitat de Qumran havia desenvolupat considerablement aquest tema. Com si haguessin intentat un estudi antropològic de l'*homo religiosus* —que vol explicar des d'una moral predeterminista les característiques del cos humà—, l'estudi podia tenir usos pràctics per als de Qumran, col·locar, per exemple, cada persona en el lloc pertinent de l'escala jeràrquica de la comunitat o potser servia de criteri d'admissió en aquesta. Vegeu 4Q186 I, col. 2:

(5) Les seves cuixes són llargues i primes, i els dits dels seus peus són (6) prims i llargs. Ell pertany a la segona Posició (7). El seu esperit³ consisteix en sis (parts) en la casa de la llum i tres a la Fossa (8) de la fosca. I aquest és l'horòscop sota el qual va néixer; (9) el peu de Taurus. Serà pobre. I el seu animal és el toro.⁴

Una altra fisonomia del cos (ibíd. col. 3):

(3) [...] I les seves dents són de llargada desigual. Els dits (4) de la seva mà són grossos i les seves cuixes són molsudes i molt peludes cadascuna. (5) Els dits dels seus peus són grossos i curts. El seu esperit té (6) vuit (parts) en la Casa de la Fosca i una⁵ de la Casa de la Llum» (4Q186).

2. Per a la imatge de Déu com a terrisser, vegeu Is 29,16; Jr 18,1-6; 19,1-11; Sir 33,13; Rm 9,20-21. TestNef 2,2-4ss constitueix una instrucció sobre la creació de l'home, cos i esperit.

3. L'expressió és difícil, דוח. Sembla que més aviat s'hauria de traduir per «hi ha un esperit per ell en la Casa de la llum de sis (parts)».

4. La nostra versió de 4Q segueix bàsicament la de Fl. GARCÍA, *Textos de Qumran*, Madrid: Trotta 1993 p. 471.

5. Així, doncs, és impossible que el cor de l'home obtingui en parts iguals llum i fosca. Vegeu l'article de MLADEN POPOVIC, *Light and Darkness in the Treatise on the Two Spirits (1QS III,13-IV,26) and in 4Q186*, en G. G. XERAVITS (ed.), *Dualism in Qumran*, London – New York (NY): T&T International 2010, p. 156. D'altra banda, ell, amb altres, no creu que s'hagi de relacionar el text de 4Q amb el *Tractat dels dos esperits*, sinó més aviat amb l'astrologia, de manera que l'expressió «casa de la fosca / de la llum» no implicaria dualisme, pp. 159-163. L'expressió implicaria més bé que diferents tipus de cos humà mostren els diversos tipus del zodíac (vegeu la menció de «Taurus» en 4Q186 II lín. 9). Sembla estar-hi d'acord l'article de Ch. HEMPEL, *The Treatise on the Two Spirits and the Literary History of the Rule of the Community*, en G. G. XERAVITS (ed.), *Dualism in Qumran*, London – New York (NY): T&T Clark 2010, p. 104.

És clar que hom pot defensar que el text de 4Q no té res a veure amb el dualisme moral de la gent de Qumran originàriament. Però tenint en compte el context global dels textos qumràtics, és molt lògic pensar que els lectors de Qumran rebessin 4Q186, posterior cronològicament,⁶ a la llum del que hi havia escrit en el *Tractat dels dos esperits*, que a continuació citarem. És a dir, per a ells els esperits del zodíac formaven part de l'esperit de la llum i de la tenebra.⁷ Eren part dels esperits que dominaven el cosmos contra els quals s'havia de lluitar. Quan els esperits zodiacals eren més plens de fosca que de llum devien ser considerats adlàters de Belial dels quals es defensaven amb encanteris, himnes i salms d'exorcisme.

Segurament llegien 4Q186 en línia amb el que trobem en el *Tractat dels dos esperits*:

[...] del Déu del coneixement prové tot el que és i el que serà. Abans que existissin va fixar tots els seus plans i quan existeixen completen les seves obres segons les seves instruccions, segons el seu pla gloriós i sense canviar res. En la seva mà hi ha les lleis de totes les coses, i ell les sosté en totes les seves necessitats. Ell creà l'home per a dominar el món, i posà en ell dos esperits per tal que camini per ells fins al temps de la seva visita: són els esperits de la veritat i el de la mentida. De la font de la llum provenen les generacions de la veritat, i de la font de les tenebres les generacions de la mentida. En mans del Príncep de les llums hi ha el domini sobre tots els fills de la justícia; ells caminen per vies de llum. I en mans de l'Àngel de les tenebres hi ha tot el domini sobre els fills de la mentida; ells caminen per vies de tenebra. A causa de l'Àngel de la tenebra s'extravien tots els fills de la justícia, i tots els seus pecats, les seves iniquitats, les seves faltes i les seves obres rebels estan sota el seu domini d'acord amb els misteris de Déu, fins al seu temps» (1QS 3,15-23).⁸

Es fa difícil, doncs, veure, per aquestes descripcions, quin era el marge d'actuació de la llibertat humana dins el pensament de la comunitat qumràtica. Els altres textos que toquen el tema tampoc no ens ajuden gaire

6. C. inicis del s. I dC.

7. Vegeu POPOVIC, *Light and Darkness in the Treatise on the Two Spirits*, 165.

8. Es poden consultar paral·lels en l'extensa obra sapiencial anomenada *4Q Sapiential Work A*, que es troba en els fragments 4Q26, 4Q415-418.423; vegeu J. J. COLLINS, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, London – New York (NY): Routledge 1997, p. 36. Vegeu també com a paral·lel CD 2,2-13. S'ha de recordar, amb tot, que no en totes les còpies del la Regla de Qumran es troba el tractat dels dos esperits (1QS 3,13-4,26), cosa que crea un problema de gens fàcil solució... Vegeu *ibíd.*, pp. 104ss. S'expliqui com es vulgui l'origen del Tractat i la seva aparició en alguns textos de Qumran, és difícil, per no dir impossible, negar que hi van inextricablement lligats els elements còsmics amb els ètics, com reconeixen diversos autors; vegeu *ibíd.*, p. 113.

a definir escletxes de llibertat. Amb raó, doncs, pot afirmar J. J. Collins⁹ que hi ha certa tensió entre la llibertat humana i la força decisiva de la lluita que s'estableix en el cor humà entre els esperits de la llum i els de la tenebra.

És interessant en aquesta línia el text de la visió d'Amram (4Q^cAmram^b [4Q544] frag. 1). És el moment de la mort¹⁰ i °Amram (fill de Quehat, fill de Levi) pot escollir el bàndol a què adherir-se (frag. 1):

[...] en la meua visió, la visió d'un somni. Heus aquí que dos disputaven sobre mi i deien: [...] i van emprendre una gran discussió sobre mi. I els vaig preguntar: ¿per què vosaltres així [sobre mi? I respongueren i em digueren: Nosaltres] [hem rebut] el domini i dominem sobre els fills d'Adam. Em digueren: ¿Qui de nosaltres [esculls? Vaig alçar els meus ulls i vaig veure] [que un] d'ells tenia un aspecte terrible [...] i el seu vestit era de color i ennegrit per les tenebres [...] i vaig mirar l'altre i heus aquí que [...] en el seu aspecte i el seu rostre estava somrient i ell estava cobert de [...] molt, i els seus ulls [tots...].¹²

A Qumran la lluita dels dos esperits en el cor de l'home —tot i el text de °Amram suara citat—¹³ sembla més decisiva que la llibertat humana (1QS 4,23-24).¹⁴ S'ha volgut també interpretar aquesta lluita a l'interior del cor humà com si es tractés simplement de la inclinació de l'home al mal i al bé,¹⁵ el *yešer* rabínic.¹⁶ Em sembla una interpretació massa reductiva. Al meu entendre descriu millor les dades de Qumran J. J. Collins: es tracta d'un «dualisme que és a la vegada psicològic, moral i còsmic. Hi ha una sinergia entre el món psicològic i la incorporació dels àngels sobrenaturals o dimonis».¹⁷

Crec que, sigui com sigui, la llibertat humana surt com a mínim bastant mal parada en la visió dels membres de la comunitat de Qumran, almenys

9. Vegeu COLLINS, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, 39.

10. Vegeu 4Q545.

11. En el fragment 2 es descriu aquest gran capitost, Melkireša, com a dominant sobre tota tenebra. En la Instrucció de la Regla (1QS 3, 13-4,26) aquests dos esperits capitosts són anomenats «el Príncep de la Llum» i el «Àngel de la fosca» (3,20-21).

12. I vegeu també frag. 2; 4Q^cAmramb (4Q544) frag. 2; i potser 4Q^cAmramb (4Q548)

13. Perquè, com hem vist, demana que l'home elegeixi entre llum i tenebra.

14. «Fins ara els esperits de veritat i de injustícia lluiten en el cor de l'home i (així els homes) caminen en saviesa o en níciesa».

15. Vegeu P. WERBERG-MØLLER, citat per J. J. Collins, *ibíd.*, pp. 40-41.

16. Sobre aquest, vegeu últimament I. ROSEN-ZVI, «Two Rabbinic Inclinations? Rethinking a Scholarly Dogma», *JStJ* 39/4-5 (2008) 513-539.

17. COLLINS, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, 41. Vegeu altres matisacions en l'article de POPOVIC, *Light and Darkness in the Treatise on the Two Spirits*, 155.

si els imaginem un cop ja afirmats com a secta del tot separada de l'altre Israel.¹⁸ Sobretot perquè aquest dualisme moral i còsmic és quelcom independent de l'home, és predeterminat per Déu des de sempre, i permet de sentir-se segurs de l'amor de Déu per a ells mateixos (els membres de Qumran) i, a la vegada, de l'odi de Déu per als altres.

No així en TestXIIPa. D'una banda en les exhortacions —que és la part de més gruix en l'obra— afirmen amb rotunditat la llibertat humana directament o indirectament, p. ex., cada vegada que parlen de conversió. Un exemple ben clar és TestLev 19,1: «Ara, fills meus, ja ho heu escoltat tot; per tant, trieu-vos la foscor o la llum, la llei del Senyor o les obres de Beliar».¹⁹

Més interessant (tot i que ha passat desapercebut als investigadors dels TestXIIPa) és constatar que, a diferència de Qumran, en els testaments no tot és blanc o negre en el camp moral. En efecte, tot un capítol (TestAser 4) es dedica a descriure l'ambigüitat moral de moltes accions humanes:

1. Perquè els homes bons i els d'una sola cara,²⁰ encara que sembli que pequin als ulls dels de dues cares, són justos davant Déu. 2. Perquè molts, matant els dolents, fan dues accions, una de bona per mitjà d'una de dolenta, però el conjunt és bo, perquè arrenquen el pecat de soca-rel²¹ i el destrueixen. 3. Hi ha qui odia el misericordiós que és injust, i l'adúlter que dejuna. També això té dues cares, però el conjunt de l'acció és bo, perquè imita el Senyor;²² no acceptant allò que sembla bo al costat d'allò que realment és dolent. 4. Un altre no desitja veure cap dia bo²³ al costat d'immorals, a fi de no contaminar la boca ni tacar l'ànima. Això també té dues cares,²⁴ però el

18. Aquesta afirmació és del tot evident en 1QS 3. Cf. 1QS 8,13-14. Els opositors dels qumranites estan dominats per Beliar i els seus.

19. Vegeu, entre altres, TestAser 1,3-5.

20. 3,1: «Així, doncs, vosaltres, fills meus, no esdevingueu de dues cares, una de bondat i una de maldat, com ells. Adheriu-vos a la bondat solament, perquè Déu descansa en ella i els homes la desitgen».

21. Pot sorprendre que matar el dolent pugui ser al final «bo», sobretot tenint en compte el to pacífic general dels TestXIIPa i especialment TestGad 6. Però l'obra és hereva també d'una part de la teologia de l'AT —no la més antiga ni la més comuna— segons la qual Pinhàs mereix el sacerdocí per la seva gesta assassina que vol desarrelar el mal a Baal Peor (Nm 25,1-13; Sl 106,28-31; Sir 45,23-24); semblantment passa amb Leví en el relat de Siquem de Gn 34, digerit pels TestXIIPa: després de constatar la maldat general i d'assassinar els habitants de la ciutat —cosa ja decretada i prevista en el cel—, rep el sacerdocí (TestLev 2,1-4; 4,2; 5,3-4; 6,4; 12,5 etc.; a l'altre cantó de la medalla hi ha Mt 13,24-30). Vegeu la nota corresponent d'A. PIÑERO, *Apócrifos del Antiguo Testamento*, vol. V, Madrid: Cristiandad 1982.

22. Per a alguns, aquest tema apunta a l'hel·lenisme. En realitat es troba també en la cultura palestinenca, p. ex. TgFrgGn 35,9 i vegeu altres textos targúmics en DA, pp. 325-330.

23. O dia de festa, vegeu Est 8,17.

24. Una de bona, perquè la festa i els dies alegres són en si cosa bona.

conjunt és bo. 5. Perquè aquests són semblants a les gaseles i els cérvols,²⁵ perquè a la manera dels animals salvatges semblen ser impurs, però en conjunt són purs, perquè ells es comporten amb el zel de Déu, abstenint-se d'allò que Déu també odia i prohibeix pels seus manaments, apartant allò dolent d'allò bo.

Aquest fragment —tan diferent de la moral cantelluda de Qumran— és un argument més en contra dels qui veuen en el desert qumrànic l'origen dels testaments.²⁶ D'altra banda no es pot pas dir que el fragment sigui en res aliè als TestXIIPa: hi apareix el tema tan estimat de l'obra, l'amor al proïsme, la misericòrdia (4,3).

Podem concloure, doncs, que a Qumran la tensió entre el mal i el bé en l'home es defineix d'una manera ben diferent del que veiem en els TestXIIPa.

2. L'OBRA DELS «ESPERITS» EN ELS TestXIIPa

L'autor(s) de TXIIPa ha rebut una doble tradició dels «esperits», i una no té res a veure amb l'altra. L'una, estoica o a la manera estoica, és la que sembla afegida al text dels «esperits de Beliar» en temps posteriors.²⁷ Aquests últims són els adlàters i súbdits de Beliar o Mastemà (en Jub) que (no sabem ben bé per quina via) de les tradicions henòquiques passen als Testaments; en els TestXIIPa, trobem, doncs, la recepció cristiana dels esperits de Beli, al qual apareixen, p. ex., en CD com a indicadors d'un estat

25. Van junts en la reflexió rabínica sobre la puresa dels menjars. La gasela serveix de punt de referència constant en l'argumentació rabínica [vegeu, p. ex., SifDt 12,15 (71); 12,21-22 (75)]. En Arist 145-147 les aus silvestres són anomenades impures per contraposició a les domèstiques. Quelcom de semblant deu passar aquí: per ser silvestres semblarien impures quan en realitat no ho són. Sigui com sigui, els animals que tenen algun defecte i que, per tant, no es poden sacrificar al Temple, hom els pot sacrificar i menjar a casa, *com la carn de la gasela i del cérvol*, en estat d'impuresa (Dt 12,15.22; 15,22). Això semblaria indicar que són impurs, però la Torà afirma la seva puresa. Sobre la importància de la legislació mosaica en els TestXIIPa, vegeu la nota en el TestSim 9.1.

26. M. PHILONENKO és un dels qui més han lluitat a favor d'aquesta opció. Segons ell, totes les intitulacions messiàniques es referien al Mestre de Justícia. Al seu dia, J. BECKER va donar moltes raons del perquè els TestXIIPa no poden tenir origen qumrànic malgrat els fragments «testamentaris» (?) que s'han trobat entre els documents del Mar Mort, vegeu *Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Testamente der zwölf Patriarchen*, Leiden: Brill 1970 pp. 148-152. Vegeu una altra acurada resposta contra l'opció qumrànica en A. S. VAN DER WOUDE – M. PHILONENKO, en M. DE JONGE (ed.), *Studies on the Testaments of the Twelve Patriarchs*, Leiden: Brill 1975, pp. 193-246.

27. Ja que els «esperits de Belial» apareixen a Qumran, vegeu CD XII,2: דוחות בליצל.

d'impuresa humana.²⁸ De fet, el rol d'aquests esperits en els TestXII Pa és similar al que trobem en 1Hen i en Jub, com veurem més tard.

Ja que tant la tradició estoica com l'henòquica, a primer cop d'ull, tractaven de la mateixa matèria, l'autor(s) simplement ho ha(n) posat junt per a la millor memorització dels lector(s) o per a no perdre material tradicional que considerava(en) prou important. Com sovint fa la literatura intertestamentària, s'han juxtaposat les dues tradicions.

El problema més important i de difícil solució és desentranyar el sentit de la donació de Beliar dels seus set esperits: sembla com en 1Hen: Beliar els «dóna» (ἐδόθη) puntualment al jove perquè pequi. Només així es poden iniciar les obres dolentes de la joventut (αἱ κεφαλαι τῶν ἔργων τοῦ νεωτερισμοῦ). Aital comprensió del text no em sembla respectar el paral·lelisme amb el v. 3 que segueix. Un paral·lelisme que, a més, se subratlla. Es veu pel trencament de la seqüència en TestRub 2,2-3: els set esperits de Beliar que haurien de ser explicitats en 2,3, només ho són en 3,2-6 (on dos esperits estan ubicats en òrgans humans determinats):

- ἐπὶ τὰ πνεύματα ἐδόθη κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπο.²⁹ τοῦ Βελιάρ ... «set esperits foren donats contra l'home per Beliar», 2,2.
- ἐπὶ τὰ πνεύματα ἐδόθη αὐτῷ ἐπὶ τῆς κτίσεως ... «set esperits li foren donats (a l'home) a la creació (d'aquest)»,³⁰ 2,3.

Un altre paral·lelisme³¹ subratlla encara més el que diem: «tota obra humana», de 2,3 («a fi que amb ells es pugui dur a terme tota obra humana»), correspon a l'expressió de 2,2, «i ells són la causa de les accions de la joventut».

Els paral·lelismes portarien a entendre que en 2,2 es tracta també dels moments primordials o de la creació —de Beliar que des de sempre, des dels dies primordials, rep els set esperits per anar *contra l'home*, que és com dir per inserir-los en l'home quan neix..., si el seu cos hi està predisposat o

28. «... tot home en el qual regnin els esperits de Belial» no pot tenir relacions matrimoniales en la ciutat santa de Jerusalem, CD XII, 2.

29. Els ms. *d*, *m* tenen ὑπὸ τ. B. El ms. *k* té: παρὰ τ. B. Crec que amb bon criteri Hollander – De Jonge escullen ἀπὸ, encara que tradueixen la frase, «were given by Beliar against man»; H. C. KEE, *The Old Testament Pseudepigrapha*, I, London: Darton-Logman-Todd 1982: «seven spirits are established against mankind». A. PIÑERO, *Apócrifos del Antiguo Testamento*, vol. 5, Madrid: Cristiandad 1982: «siete espíritus ha dispuesto Beliar contra el hombre».

30. HOLLANDER – DE JONGE: «and seven spirits were given to him at creation»; KEE: «and seven other spirits are given to man at creation»; PIÑERO: «otros siete (espíritus) ha dado Dios al hombre desde la creación».

31. D'aquest paral·lelisme ja se n'adonen Hollander i De Jonge.

predeterminat, que afegiria un qumranita—. Això en tot cas és explícit en 2,3: «des de la creació» (ἐπὶ τῆς κτίσεως).

Malgrat aquesta al·lusió a la creació —que crec present en v. 2 i v. 3—, és clar que a partir del v. 3 (inclusivament) l'autor(s) es disposa(en) a descriure els esperits de l'home a manera estoica, com han remarcat els estudiosos.³² Es tracta segurament de les vuit parts o πνεύματα en què dividien l'ànima.

Però els de 2,2 semblen referir-se a tota una altra cosa: són els esperits del mal moral procedents de Beliar *des de la creació* i personificats, els diables³³ en definitiva que habiten l'home. El text de 2,2 està lligat pel redactor d'una manera maldestra amb els set πνεύματα que es descriuen de 3,3 («el primer...») a 3,7. El lògic seria que aquesta última llista tingués especialment en compte els vicis que apareixen més bescantats en els TXIIPa, però no és així, com molt bé assenyalen Hollander i De Jonge. Tampoc no és consistent la llista en tant que sols els tres primers esperits s'ubiquen, dos en una part determinada del cos i dels altres, en canvi, solament se'n resumeixen els mals efectes i operacions. Segurament la llista, doncs, no té massa a veure amb les parènesis dels testaments. Deu venir d'un altre lloc. En canvi, sí que penso que 2,2 és consistent amb el material antic dels Vigilants dels TestXIIPa: des de la creació es dona (Déu dona) a Beliar els esperits contra l'home. Són la causa del mal de l'home. Abans els mals s'atribuïen als Vigilants i als seus descendents;³⁴ ara es parla globalment d'aquell que els sintetitza, Beliar. Els TestXIIPa coneixen i reverencien com a text sagrat la literatura henòquica.³⁵ Aquesta, junt amb Jub, Qumran i la literatura targúmica,³⁶ vehiculen amplament el mite de l'origen del mal; aquest està en el món dels éssers superiors que envolten la divinitat (Gn

32. Un exemple, A. Piñero. Per a ell 2,3-3,2 són glossa, ja que entenen esperit a la manera estoica. H. C. Kee parla d'afinitat amb la concepció estoica; i cf. la bibliografia *ad hoc* assenyalada en el comentari de Hollander – De Jonge que pensen que aquests versets poden venir indirectament d'una llista estoica, ja que segons aquests l'ànima es divideix en vuit parts: «aquestes parts o funcions de l'ànima s'anomenen algunes vegades πνεύματα i són aleshores descrites com a fluids immaterials...».

33. El mot διάβολος apareix força vegades en els TXIIPa.

34. Vegeu la lliçó inaugural de la Facultat de Teologia de Catalunya del curs acadèmic 2010-2011: E. Cortès, *Una comunitat jueva a la recerca del mal moral*.

35. Un exemple clar d'aquesta sacralitat, TestNef 4,1: «Dic tot això, fills meus, perquè he llegit en el llibre sant d'Henoc (ἐν γραφῇ ἁγίᾳ Ἐνὸχ) que també vosaltres us apartareu del Senyor». La mateixa reverència en alguns textos del NT, p. ex. Jud 14. Sobre el tema, vegeu la nota del comentari de Hollander – De Jonge a TestSim 5,4.

36. Aquesta, però, en TgNGn 6,2 tradueix pudorosament *bene 'Elohim* per «els fills dels jutges». Els rabins eviten, com TgN, la versió «els fills de déu» del TM —excepte LAB que manté en 3,1 *fili dei*—. En TgPsJonGn 6,2-4: «2. Els fills dels grans veieren que les filles dels homes eren belles amb els ulls pintats... 4. Xemhazai i Aza'el —són aquells que van caure dels cels— estaven a la terra en aquells dies i també després que els fills dels grans se n'haguessin anat

6,1-4). Era, doncs, natural que els TestXIIPa els coneguessin (segurament a través de la literatura henòquica) i fessin créixer el mite dels Vigilants.³⁷

El mite heretat dels Vigilants apareix en TestNef 3,5 i en TestRub 5,6b; en aquest últim veiem com s'afegeix a la mirada dels Vigilants a les dones —mirada ja present en Gn 6,2— l'adverbi *συνεχῶς*, «(les miraven) tothora», contínuament. Això, indubtablement, mostra un intent psicologitzant que vol explicar com actua la seducció: és fruit de la cobejança dels Vigilants i de les dones. La tradició sols parlava dels Vigilants que s'apareixen a les dones com a grans gegants mentre aquestes, jaient amb els seus respectius marits, «com que cobejaven interiorment aitals visions, van engendrar gegants», 7a: el tema dels Vigilants es reprèn recreant-lo, en el v. 7b: «perquè els Vigilants se'ls havien aparegut tan alts que arribaven fins al cel». Vol explicar-se, doncs, d'una banda com s'arriba a la seducció (activa i passiva) (5,6b) i, d'altra banda, com d'uns éssers espirituals podien les dones obtenir una còpula. Significa que continuaven treballant el mite encara en temps del(s) autor(s) dels TestXIIPa. En el comentari de Hollander – De Jonge es parla de l'èmfasi que el relat vol posar en la iniciativa de les dones (així pel context). És just, però no es pot oblidar ni la descripció de la grandària mítica dels Vigilants ni tampoc l'adverbi «tothora» que vol desenvolupar el text heretat de Gn 6,2, explicant quin és el primer acte per arribar a la transgressió primordial —i a qualsevol transgressió contemporània a l'autor—. Curiosament, aquest detall no es troba, crec, en la literatura henòquica que coneixem.³⁸ Pel que sé, ha passat també desapercebut dels comentaristes dels testaments.

La creativitat que mostren els TestXIIPa a propòsit del mite dels Gegants/Vigilants, si treuen el mite de 1Hen, és del tot natural en una comunitat de fe que té com a llibre de lectura l'obra henòquica (de la qual no cal pas que coneguïn tots els llibres que han arribat fins a nosaltres). De fet, la citen constantment,³⁹ anomenen a vegades Henoc, «el just», i en TestNef 4,1 explícitament la descriuen com «escrit sagrat».

vers les filles dels homes i que aquestes els haguessin donat fills: són ells els qui s'anomenen els gegants d'antany, homes famosos».

37. Es pot veure un intent d'explicació de l'origen i desenvolupament d'aquest mite en TgPsJonGn.

38. En el TestNef 3,5 es parla d'un canvi de natura dels Vigilants, *ἐνῆλλαξαν τάξιν φύσεως αὐτῶν*. Sembla, però, que s'ha d'interpretar en el sentit que té aquest canvi en el paral·lel TestRub 5,6-7. És a dir, és un canvi que té lloc en somnis, virtual. El text de Rubén, ric i abundant en imatges, ha d'il·luminar per força la curta frase del Testament Neftalí.

39. TestSim 5,4; TestLev 10,5.15; 14,1; TestJud 18,1; TestZab 3,4; TestDan 5,6; TestBen 9,1.

Vegem ara, d'una manera resumida, els diversos rols d'aquests esperits i la descripció de les seves activitats malèvoles en la vida de cada patriarca i —per l'extensió parenètica que en feren els editors/autors— en la vida del cristià en general. Em sembla convenient una senzilla ordenació temàtica:

2.1. *Els esperits en la fi del món*

Malgrat no ser ordenats sistemàticament per l'autor(s) dels T12Pa, a vegades hom té la impressió d'un certa organització. Un ordre pel que, p. ex., «els esperits de la veritat» (o «l'esperit de la veritat») i «els esperits de l'engany» són anomenats així per resumir o contenir tots els altres esperits, com veurem a continuació. Així, apareixen aquests sintagmes quan es descriu la fi del món, com si allí es volgués resumir el resultat de tota l'activitat malèvola d'aquests esperits: TestZab 9,8;⁴⁰ TestJud 25,3: «I hi haurà un únic poble del Senyor⁴¹ i una llengua;⁴² i no existirà l'esperit de l'engany de Beliar, perquè serà llançat al foc per sempre més». El TestZab 9,8-9, més complex, s'expressa en cristià a propòsit de Beliar a la fi dels temps:

I, després d'això, el Senyor mateix s'aixecarà sobre vosaltres, llum de justícia amb guarició i misericòrdia en les seves ales. Ell rescatarà tota (πάσαν) cap-

40. També es parla dels «mals esperits» que seran calcigats a la fi del món en TestLev 18,12.

41. Per a J. Becker, aquest verset no té les característiques del gènere de testaments i, per tant, no forma unitat amb 24,5s i 25,1-2 que sí que les tenen. En realitat, si Becker pot parlar així és perquè aquí, contra el seu costum, prefereix la lectura del ms b, ja que els mss de la família T ofereixen «vosaltres sereu poble del Senyor». D'altra banda, encara que, com remarca Becker, no es parla explícitament del Messies en aquest verset —però vegeu, per a matisar-ho, la nostra interpretació del text en nota següent— tampoc aquesta no és una raó suficient per a rebutjar el verset. Sobre el tema es pot veure DA 208.

42. S'ha de prendre en el sentit de retorn a la situació paradisiàca d'una sola llengua, la situació pre-babèlica (Gn 11,1; Jub 3,28). El verset sembla descriure aquella època mítica d'unió de cors que es perllonga com un nou Jardí de l'Edèn, el paradís *redivivus*, on «es parlava una sola llengua» (Gn 11,1). Hom es pregunta —tot i l'absència del mot clau— si no es tracta d'un cert mil·lenarisme, regne gloriós del Messies ple de pau i de bondat arreu de la terra i durant mil anys, abans de la fi de l'univers, quelcom a l'estil del que trobem en Ap 20. En 1En 10, 4-22 Azazel i els seus àngels adlàters són llançats a l'abisme engrillonats per un temps; en Ap 20, Satanàs; en el nostre testament, l'equivalent de Satanàs, Beliar és llançat al foc per sempre més. Aquest és també el càstig definitiu de Satanàs o dels seus àngels (o *vigilants*) en els paral·lels suara esmentats. Noteu que, tant aquí com en Ap 20,3.8.10, Beliar-Satanàs, engrillonat, és qualificat «d'esperit d'engany» (πλανῶν) o descrit amb el verb «enganyar-seducir» (πλανάω).

tivitat de Beliar dels fills dels homes,⁴³ i tots els esperits de l'error seran trepitjats; i farà tornar tots els pobles cap al zel per ell, i veureu Déu en forma d'un home⁴⁴ «en el temple»,⁴⁵ que el Senyor triarà, Jerusalem és el seu nom. I l'enutjareu novament amb la maldat de les vostres paraules, i sereu refusats fins al temps de la fi.

El text es mostra cristià en: «I, després d'això, el Senyor mateix s'aixecarà sobre vosaltres una llum de justícia amb guarició i misericòrdia en les seves ales. Ell rescatarà *tota* (πᾶσαν) captivitat de Beliar dels fills dels homes». També és cristiana, és clar, l'expressió «veureu Déu en forma d'un home». La intervenció directa de l'autor cristià és evident damunt un text jueu present en els mots que segueixen. El v. 9 és una clara repetició d'una part de l'esquema SER (vegeu versets 5-7).⁴⁶ També en el TestSim enmig de dos versets típicament cristians es preveu per a la fi dels temps la derrota dels «esperits de l'engany» dels «mals esperits»: «Llavors tots els esperits de l'engany seran lliurats per a ésser trepitjats, i els homes regnaran sobre els mals esperits», TestSim 6,6. La novetat és el regnat dels homes sobre els mals esperits. Però es troba també en altres llocs dels TestXIIPa.⁴⁷

2.2. *El mal, operat pels esperits en la vida del cristià*

Quan la maldat es descriu com actuant genèricament en la vida humana, es parla sobretot dels «esperits de l'engany» que operen en l'home (TestDan 5,5; TestIss 4,4; TestAs 6,2; TestZab 9,7); o bé hi pot operar també «l'esperit de veritat»: «Reconeixeu, doncs, fills meus, que dos esperits es dediquen a l'home: l'esperit de veritat i l'esperit d'engany», TestJud 20,1; en

43. Semblantment, en TestDan 5,11, on, però, manca el mot *ἄσπι* i els afavorits són no tots els homes sinó les ànimes dels sants; vegeu Ef 4,8.

44. D'acord amb el llenguatge de TestSim 6,7 i 7,2, és una clara al·lusió a la presència de Jesús/Déu entre els homes. A. Piñero (*Apócrifos del AT I*) considera «en figura de hombre» una interpolació cristiana.

45. El sentit exigeix aquesta expressió, que omet per error el ms *b*. En la mateixa línia, vegeu A. Piñero (*Apócrifos del AT I*) que, no obstant, creu que igualment hi podríem afegir «en la ciutat». Vegeu, contra aquesta última opció, TestLev 10,5;15,1. H. C. KEE (*The Old Testament*) tradueix: «... And you shall see God [in a human form], he whom the Lord will choose: Jerusalem is his name».

46. Trobem duplicats semblants en TestNef 4,1-3(4,4-5) i TestAser 7,2-3(7,5-7). Sobre les diverses raons per a duplicar la temàtica SER [Sin, Exile, Redemption] en els TestXIIPa vegeu el comentari de HOLLANDER – DE JONGE, 55-56.

47. En TestLev 18,12, en TestZab 9,8 i vegeu TestJud 25,3.

aquest mateix sentit, quan apareix un tema tan important com la recerca de la voluntat de Déu es diu: per a qui la cerca, els esperits de l'engany no tindran cap força damunt ell (TestIss 4,3b-4a); tots els pecats dels gentils —no solament la idolatria— són explicats com procedents dels «esperits de l'engany» en TestNef 3,3; és la mateixa línia de descripció genèrica que trobem en TestAs 6,2 i en TestLev 3,3; també en sentit globalitzador es parla dels «esperits dolents» en TestLev 5,6; «compte amb Satanàs i els seus esperits», TestDan 6,1; es parla simplement del «mal esperit» en TestAs 1,9 i 6,5; o de «l'esperit(s) de Beliar», TestJos 7,4; TestBen 3,3.⁴⁸ Nota important: el qui tem Déu i estima el proïsme no pot ser eliminat «per l'esperit aeri»⁴⁹ de Belia», TestBen 3,4.⁵⁰ El mateix avantatge per als qui «fan el bé», en TestBen 5,2.⁵¹

2.3. *Els set esperits*

La xifra «set» (set esperits), com se sap, indica també globalitat o plenitud: era, doncs, normal mencionar els «set esperits de l'engany» en l'inici del TestRub 2,1-2 que tracta específicament el tema. Però l'expressió sols es troba aquí. N'hem parlat abans.

48. Igualment, trobem els «esperits de Beliar» en TestIss 7,7 o «l'esperit d'engany de Beliar», en TestBen 6,1 i en TestBen 5,2: «esperits impurs».

49. L'expressió es troba també en Ef 2,2 i TestSal 16,3 (citats en el comentari de HOLLANDER – DE JONGE.

50. O en la versió de HOLLANDER – DE JONGE, «the spirit of the air of Beliar». L'esperit de l'aire (o èter) pot referir-se a una manera de parlar comuna en l'estoa o el platonisme mig: les forces malèfiques que influeixen en negatiu en la vida dels homes des dels cels subllunars superpoblats per elements demoníacs.... És potser el que Pau anomena «els elements d'aquest món», altrament dits *daimones* malèvols. Vegeu Tr. ENGBERG-PEDERSEN, *Cosmology and Self in the Apostle Paul. The Material Spirit*, Oxford: University Press 2010 p. 213; E. CORTÈS, «“Principats i potestats” i els “elements del món” en Pau», en A. PUIG (ed.), *Pau, fundador del cristianisme?* (Scripta Biblica 12), Barcelona: CPL 2012. Que els cristians han mort als «elements» vol dir que haurien d'abstenir-se del tot d'actes d'idolatria. Aquest món subllunar superpoblat del qual Pau, però, s'absté de dibuixar els trets (grans o petits, noms, funcions i rols, etc.) sembla oposar-se a l'accés del cristià a la presència de Déu, al setè cel (?). Per això potser en el llibre de l'Apocalipsi se'ns diu que els cels han de ser renovats (Ap 21,1). Però que han mort a aquests «elements» vol dir també que n'han estat alliberats fonamentalment, com dels àngels, de les potències i dels poders, ja ara.

51. Sobre el problema del mal i dels seus causants, el diable i els mals esperits, en les diverses obres de la literatura intertestamentària, pot veure's amb profit P. SACCHI, *Historia del judaïsme en la época del Segundo Templo*, Madrid: Trotta 2004 (1994), pp. 368-378.

2.4. *L'esperit, com en el Primer Testament*

A vegades, relativament poques, l'esperit té el mateix sentit, o similar, al que trobem en les pàgines del Primer Testament. Per exemple, «l'esperit de Déu» en TestSim 4,4; TestBen 8,2; ibíd. 4,5;⁵² 9,4; TestLev 2,3: «l'esperit de la saviesa del Senyor va venir a mi»; ibíd. 18,7: «l'esperit de coneixement i santedat (de Déu) descansarà sobre ell en l'aigua»;⁵³ ibíd. 18,11: «i l'esperit de santedat restarà en ells (els sants)»;⁵⁴ en TestDan 4,5, en canvi, es tracta de «l'esperit» de l'home que cobeja...;⁵⁵ en TestJos 7,2 la dona de Pentefri lamenta les penes i els gemecs del seu propi «esperit».

2.5. *L'esperit i el cos humà*

Poques vegades apareix el mot «esperit» contraposat a «cos» (humà). Aquesta dicotomia, no obstant, és evident en tota l'obra; el mot es troba d'una manera molt significativa, amb aquest sentit dicotòmic, en TestNef 2,2:⁵⁶ «Així com el terrisser coneix la (seva) terrissa, la cabuda que té, i fa servir l'argila adient, així també el Senyor fa el cos (τὸ σῶμα) a semblança de l'esperit (τοῦ πνεύματος), i segons la força del cos implanta l'esperit»... καὶ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ σώματος τὸ πνεῦμα ἐντίθησι. També sembla dicotòmic TestGad 5,9: «Perquè el Senyor em va enviar una malaltia del fetge i si no hagués estat per les pregàries⁵⁷ de Jacob, el meu pare, de poc que el meu esperit no s'aparta de mi»⁵⁸ ὀλίγου διεφώνησεν ἀπ' ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου.

2.6. *«L'esperit de...»*

Sovint el nom del «vici» va precedit per «l'esperit de...». És una mena d'automatisme. Així en TestRub 5,3; TestSim 2,7; 3,1; 4,7; TestLev 9,9; Test-

52. «La gràcia d'un bon esperit».

53. Text clarament cristià relacionat amb el baptisme de Jesús. Vegeu TestJud 24,2.

54. Anàlogament, en el TestBen 4,5 «(l'home bo)... a qui té la gràcia de l'esperit de bondat (πνεύματος ἀγαθοῦ), l'estima com a la seva pròpia ànima».

55. τὸ πνεῦμα ἐπιθυμῆσαι.

56. Hem mencionat el fragment i la seva relació amb els textos qumrànic en la p. 75.

57. La intercessió abunda en la literatura intertestamentària en general i en els TestXIIIPa en particular. Vegeu DA, pp. 372-376.

58. Per als TestXIIIPa, la malaltia i el dolor físic és signe de la presència del mal en qui ho pateix (Sv 11,16). Aquesta és una idea prou comuna en l'àmbit religiós de l'Antic Orient.

Jud 13,3; 14,2.8; 16,1; 20,5; TestDan 1,6.8; 2,1.4; 3,6; 5,6; TestGad 1,9; 3,1; 4,7; 6,2. Vol dir que hi ha consciència que els vicis i pecats són almenys en part fruit dels πνεύματα existents a l'interior de l'home. Altrament dit: aquests són sempre clarament inductors al mal; però en TestDan 1,7 es remarca clarament una sinergia humana; s'hi parla d'una conspiració entre l'esperit del mal i la pròpia consciència/llibertat de resolució: «I un dels esperits de Beliar col·laborava amb mi (συνήργει μοι) dient: Pren aquesta espasa i mata Josep amb ella, i el teu pare t'estimarà quan ell sigui mort». És el text més clar de sinergia humana. En canvi, en TestGad 4,7 «l'esperit de la ira» col·labora amb Satanàs; semblantment en TestRub 3,6: «El setè és l'esperit d'injustícia (πνεῦμα ἀδικίας), que és la causa dels robatoris i rapinyes per tal de sadollar els plaers del propi cor. Així, doncs, la injustícia col·labora (συνεργεῖ) amb els altres esperits (τοῖς λοιποῖς πνεύμασι) per mitjà del suborn».⁵⁹

Aquesta sinergia existeix també en les obres bones: «l'esperit de l'amor, en canvi, col·labora amb la llei de Déu, amb longanimitat, per a salvació dels homes» (TestGad 4,7).⁶⁰ De manera anàloga els bons s'ajuden l'un a l'altre: «(l'home bo)... a qui té la gràcia de l'esperit de bondat (τὸν ἔχοντα χάριν πνεύματος ἀγαθοῦ), l'estima com a la seva pròpia ànima» (TestBen 4,5).

Els àngels —anomenats també «esperits» en la teologia judeocristiana— són igualment col·laboradors en les bones accions dels homes: són instructors per al bé i mestres de litúrgia;⁶¹ transmeten a Déu les respostes humanes;⁶² són transmissors als homes de coses revelades, com *interpretes* i com profetes;⁶³ protectors del mal;⁶⁴ intercessors a favor d'Israel i de l'home;⁶⁵ benefactors de l'home;⁶⁶ ajuden a executar les sentències divines;⁶⁷ guies per als temps escatològics i per al dia a dia;⁶⁸ àngels custodis;⁶⁹ ells s'alegren de la victòria messiànica.⁷⁰

També la frase de TestDan 6,2 s'atribueix a l'àngel intercessor/mediador, i el v. 5 a l'àngel custodi. Però el verset és problemàtic i, segurament, s'hi ha

59. Ibid. en TestDan 4,7: els mals esperits col·laboren entre si, συναίρουνται ἀλλήλους.

60. ὃ δὲ πνεῦμα τῆς ἀγάπης ἐν μακροθυμίᾳ συνεργεῖ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ

61. TestRub 5,3; TestLev 3,3-8; ibíd. 9,6; ibíd. 19,3.

62. TestLev 3,7.

63. TestRub 3,15; TestLev 2,6-12; ibíd. 5,1; TestIss 2,1; TestJos 6,6; TestJud 15,5.

64. TestJud 3,10; TestSim 2,8; TestDan 6,5; TestJos 6,7.

65. TestLev 5,6-7; TestDan 6,2.

66. TestJud 25,2; TestDan 6,5; TestNef 8,4; (i cf. ibíd. 8,6).

67. TestLev 5,3.

68. TestDan 5,4; TestAser 6,4.5.6.

69. TestAser 6,6; TestBen 6,1.

70. TestLev 18,5; TestJos 19,3-4.

de veure un contingut cristològic profund. Pot ser, doncs, profitós un petit excurs sobre el fragment:

TestDan 6,2-7:

- v. 2. Apropieu-vos a Déu i a l'àngel que intercedeix per vosaltres, perquè ell és el mitjancer entre Déu i els homes *per a la pau* d'Israel (ἐπὶ τῆς εἰρήνης Ἰσραὴλ) i resistirà al regne de l'enemic.
- v. 3. Per això s'apressa l'enemic a fer caure tots els qui invoquen el Senyor.
- v. 4. Perquè sap que el dia que Israel creurà (πιστεύσει) s'acabarà el regne de l'enemic.
- v. 5. *L'àngel mateix de la pau* (αὐτὸς ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης) enfortirà Israel perquè no caigui en la ruïna total (o: el mal més gran, εἰς τέλος κακῶν).
- v. 6. [En els temps d'impietat (ἔσται δὲ ἐν καιρῷ ἀνομίας) d'Israel el Senyor s'apartarà d'ells i s'adreçarà a un poble que faci la seva voluntat] perquè cap dels àngels no serà igual a ell (ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων ἔσται ἴσος αὐτῷ).
- v. 7: El *seu nom* serà arreu d'Israel i entre els gentils: *salvador* (τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἔσται ἐν παντὶ τόπῳ Ἰσραὴλ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι σωτήρ).

Llegim, doncs, el text com si el v. 6a fos una interpolació []. De fet, la profecia de l'abandó d'Israel de part del Senyor (6a) destorba del tot, perquè en el v. 4 s'ha afirmat clarament que el dia que Israel cregui «s'acabarà el regne de l'enemic»: el text del v. 4 té una força especial ja que parla segurament del moment escatològic en el qual es preveu, a la manera paulina, la salvació d'Israel. Aquesta salvació té un mitjancer, possiblement l'àngel de la pau, l'àngel a qui ningú no es pot assemblar, el Salvador. Veig difícil d'entendre l'àngel dels dos versets (2 i 5) d'una manera diversa, com fa el comentari de Hollander – De Jonge: veuen l'àngel del v. 2 amb tocs possibles de cristologia antiga i, en canvi, en el v. 5 es tractaria de l'àngel custodi comú. En realitat, el context i el vocabulari semblen oposar-se a aquesta interpretació: 1r. en ambdós llocs se l'anomena l'àngel de la pau / per a la pau; 2n. el context (v. 6b) diu que aquest àngel de la pau és superior a tots els àngels. (Curiosament, en el comentari del v. 6 ambdós autors remeten el lector a la cristologia angèlica del v. 2.)

Cal fer notar també, com recorden els autors citats, que la mediació no és entre Déu i Israel, sinó entre Déu i els homes. ¿Pot ser un bon paral·lel TestLev 5,7 on aquest patriarca diu: «Vaig beneir l'Altíssim i l'àngel que intercedeix pel poble d'Israel i per tots els justos»? No ho crec. A retenir en línia minimalista: segons Hollander – De Jonge, «s'hi pot suposar com rerefons una primitiva cristologia angèlica dels cristians». En aquest sentit, s'ha de tenir en compte sobretot el que aporta al tema l'obra complexa

i difícil del *Pastor d'Hermes* (Herm). La cristologia i la pneumatologia angèliques⁷¹ són molt presents en l'obra.⁷² En ella s'usa el mot «esperit» (πνεῦμα) per als àngels i per a l'àngel suprem, Crist. La reflexió cristiana primitiva parlava d'uns set àngels primers de la creació. L'homilia *De centesima, sexagesima, tricesima*, difícil de datar,⁷³ diu que Déu primer va crear els set àngels del foc (vegeu He 1,7; 2Hen 29,3) i que més tard, d'un d'ells, en féu el seu Fill.⁷⁴ D'un d'aquests àngels «creats primers» (πρῶτοι κτισθέντες) Déu en féu el seu Fill. És indubtable que Hermes clarifica millor que l'homilia la superioritat de Crist —en l'obra, el «preexistent sant esperit»— damunt els àngels els seus «consellers/companys», però tanmateix el veu com l'àngel suprem. Sobre el fons d'aquests trets angelomòrfics hem de recordar el que escrivia Cr. Fletcher-Louis a propòsit de l'ús del

71. I en altres obres, com és ara, AscIs 9,35-42. Aquesta pneumatologia va ser manta vegada objecte de reflexió cristiana per a aprofundir sobre l'Esperit Sant. Aquesta reflexió durà fins al s. iv en què l'esborraren les controvèrsies arrianes i pneumatòmaques (B. G. BUCUR, «The Son of God and the Angelomorphic Holy Spirit: a Rereading of the "Shepherd's" Christology», ZNW 98 (2007) 142).

72. Vegeu els diversos textos citats i ben estudiats en l'article de B. G. BUCUR. Hi apareix l'àngel gloriós o l'àngel venerabilíssim (vegeu Vis. V, 1,7; Mand. V,7). Aquest no sols és el que envia els àngels sinó que parlant dels que fan penitència es diu per boca de Hermes: «Jo estaré amb ells i els protegiré perquè tots ells foren justificats per l'àngel venerabilíssim» (Mand. V,7); això és el que implica la divinitat de l'àngel. I cf. i cf. Sim. VII,1; ibíd. VII, 2; ibíd. VII,3; VIII, 1-3; s'ha de prestar atenció a l'expressió del v. 2 ibíd: «... l'àngel gloriós del Senyor, d'una gran talla...», ja que en aquest verset l'àngel gloriós té les funcions que després la cristologia atribuirà a Crist, la segona persona de la Trinitat. Tot i la subordinació clara dels àngels al Fill en l'obra (cf. Sim. V,2), no s'ha d'oblidar que aquests l'escorten com acompanyants, els sis són els seus «amics» i companys/consellers (Sim V,4; ibíd. V,7; ibíd. IX, 12,7-8: «... l'home gloriós, digué, és el Fill de Déu, i els sis altres són els àngels gloriosos que l'escorten a dreta i esquerra: Cap d'aquests àngels gloriosos, digué ell, no entrarà sense ell a la vora de Déu», v. 8. Vegeu BUCUR, *The Son of God*, 138. Aquest «àngel» —donat que en la tradició jueva i judeocristiana als àngels se'ls anomena també «esperits» (πνεύματα)— rep també en Hermes el nom d'«esperit». El text més cèlebre i discutit és el de Sim IX, 1,1: ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. En línia amb aquesta tradició judeocristiana, «el Fill de Déu», és, tècnicament, un «sant esperit». Tots els altres «(sants) esperits» estan subordinats a aquest suprem «sant esperit», BUCUR, «The Son of God», 129. (Hem citat els textos d'Hermes segons la 2a edició de R. JOLY (SC 53bis) Paris: Du Cerf 1968).

73. L'opinió dels autors oscil·la de finals s. II-IV. Cf. J. DANIELOU, «Le traité "De centesima, sexagesima, tricesima" et le judéo-christianisme latin avant Tertullien», *VigChr* 25 (1971) 171-181, espec. 174-175.

74. En Herm IX,12,8 el Fill de Déu es troba enmig dels sis àngels; aquests són els «creats primers» (πρῶτοι κτισθέντες). L'homilia judeocristiana ho explica amb detall, com dèiem a dalt: «Quan el Senyor va crear els àngels, en nombre dels set primers a partir del foc, va decidir de constituir-se'n un d'ells Fill, aquell que Isaïes anunciava com el Senyor Sabaot. Així sabem que queden sis àngels creats amb el Fill...» (text extret de l'article mencionat de DANIELOU, «Le traité "De centesima, sexagesima, tricesima" et le judéo-christianisme latin avant Tertullien», 174).

terme «àngel»: «Encara que el terme ha estat usat d'una manera diferent per diversos estudiosos, sense definir-lo amb claredat, proposem el seu ús «sempre que hi hagi senyals que un individu o una comunitat tingui específiques característiques angèliques o estatus, encara que la seva identitat no pugui ser reduïda a la d'un àngel».⁷⁵

Sembla que la cristologia angelomòrfica es troba també en el *De Transitu Mariae*. Aquesta obra —de la qual ens ha arribat una traducció del grec a l'etiòpic— és certament de difícil datació. El text etiòpic és dels segles v-vi. Però poc podem dir de l'època del text grec.⁷⁶ Sembla contenir l'antiga tradició judeocristiana de cristologia angelomòrfica. Vet ací el text principal segons l'edició crítica de V. Arras:⁷⁷ «Et⁷⁸ tunc Maria gavisca est in spiritu et dixit: Benedico ei qui gubernat omnem benedictionem. Benedico magnum Cherubim lucis, qui fuisti habitaculum in ventre meo».⁷⁹

Tenint en compte, doncs, aquestes aportacions és obligat de veure en el TestDan la cristologia angelomòrfica en què l'Àngel suprem, mediador entre Déu i els homes, és el Salvador, el Crist que assegura la victòria final, no sobre els enemics d'Israel sinó sobre *el regne de l'Enemic*. Aquesta victòria conté la fe d'Israel en el Nom, el Salvador.

Tot aquest material sobre els esperits en els TestXIIPa palesa, d'una banda, la diversitat de fonts de les quals s'aprofiten: en primer lloc, les fonts jueves, evidents;⁸⁰ es poua també en les tradicions de la família henòquica (penseu en el cas mencionat dels Vigilants que són rememorats i reelaborats per la comunitat dels Testaments; de la mateixa font o similar, són els set esperits donats per Déu a Beliar segons TestRub 2,2; els autors

75. BUCUR, «The Son of God and the Angelomorphic Holy Spirit: a Rereading of the "Shepherd's" Christology», 125.

76. En podeu veure una primera informació en A. PUIG (ed.), *Els Evangelis Apòcrifs*, vol. I, Barcelona: Proa 2008, pp. 486-488.

77. *De transitu Mariae Apocrypha Aethiopice* (Corpus Scriptorum Christianorum 343), tomus 67, 1 Louvain: Secrétariat du Corpus SCO 1973. Edició del text etiòpic en el Vol. 342 tom 66. (1973). Ibid. Vol. 352 tom 69: *De transitu Mariae Apocrypha Aethiopice*. Corpus Scriptorum Christianorum. Appendix II, *De Libro requiei*. Louvain: Secrétariat du Corpus SCO 1974; en pp. 75-105 hi ha les notes al text i l'aparat de crítica textual.

78. En v. 343, tom. 67, p. 21, núm. 52

79. «I aleshores Maria s'alegrà en el seu esperit i digué: Beneeixo aquell qui governa tota benedicció. Beneeixo el Gran Querubí lluminós que esdevingueres habitacle en el meu si». Una variant a notar: «... Beneeixo el Gran Querubí lluminós que ha esdevingut habitacle teu en el meu si» (graecus in WEN.).

80. A vegades el llenguatge targúmic coincideix amb el que llegim en els testaments, sobretot en els relats biogràfics. També en la parènesi, vegeu sobre això últim, les notes a la nostra traducció dels TXIIPa i la breu exposició sobre el TestBen feta en E. CORTES, «El "Testamento de Benjamín" a la luz de la literatura targúmica. Comentario al libro de J. Becker sobre los "Testamentos de los doce Patriarcas"», *EstFranc* 76 (1975)167-170.

dels TestXIIPa demostren també haver conegut prou bé la literatura henò-quica ja que la citen diverses vegades com a venerada.⁸¹ L'usen com a font d'inspiració, almenys.

A més, les petges de cristologia angelomòrfica, prou evidents, com acabem de veure, ens fan pensar que l'autor(s) han estat a la vegada en contacte amb la reflexió cristològica primitiva de la seva comunitat pròpia, pel que sembla, la cristiana.⁸²

3. CONCLUSIONS

La llibertat humana ocupa un lloc central en l'ètica i la moral dels TestXIIPa. El tema era present en el fons jueu que heretaren, en el judaisme oficial; aquest, per tradició, ho subratllava més que no pas el judaisme col·lateral dels escrits d'Henoc (o de Jubileus), marcats per un clar determinisme. Però, amants com eren de la tradició que havia estat posada en les seves mans, inclogueren en l'obra expressions segons les quals fonamentalment la culpa moral del mal humà s'havia de cercar en els éssers primordials caiguts o baixats de les estances divines o en la descendència malèvola d'aquests, els esperits de Beliar. Ells (els gegants i els descendents o adlàters, els mals esperits) n'eren els culpables des d'un principi, i en són ara. Així s'explica perquè, sense cap lògica ni necessitat, «però seguint les primeres línies del mite», es recordi que Beliar des de sempre, des dels dies primordials, rep els set esperits per anar «contra l'home», que és com dir per inserir-los en l'home quan neix, com dèiem abans comentant TestRub 2,2-3. Però fora d'aquest cas, el que accentuen els TestXIIPa és que l'home pot convertir-se i, a la vegada, pot fins i tot col·laborar amb el mal moral que fan els esperits des de l'interior de l'home.

He volgut recordar també una aportació que em sembla d'interès: per als autors de l'obra no tot és immediatament clar en el camp moral. Hi ha accions que, tot i ser dibuixades en blanc o en negre, apareixen a primer cop d'ull com si fossin d'un altre color. Diríem que no tot és blanc o negre, que hi ha també el color gris. L'autor de TestAser 4 no arriba a tant perquè, al final, cada un dels casos que presenta en el capítol és jutjat com a bo

81. TestSim 5,4; TestLev 10,5; 14,1; 16,1; TestJud 18,1; TestDan 5,6; TestNef 4,1; TestBen 9,1.

82. No podem aquí comentar els diversos textos dels testaments de cristologia clarament trinitària que, escampats arreu de l'obra, són certament fruit d'interpolacions més tardanes a la vegada que semblen molt difícilment ubicables en el temps i en l'espai.

o dolent. Així i tot, crec que s'ha de lloar el seu intent d'endinsar-se en el magma de les ambigüitats humanes.

D'altra banda, el moment escatològic devia ser de gran importància per als autors dels TestXIIPa, no solament perquè els esperits hi són anihilats sinó també perquè és on ells poden col·locar —a la manera paulina (Rm 9-11)— l'esperança segura de la conversió final d'Israel.⁸³ Això es presenta en context clarament cristià o, millor dit, judeocristià. És una obra que, a l'estil de Pau, no ha trencat de cap manera amb el judaisme, si no tenim en compte, és clar, les frases afegides segurament posteriorment que manifesten fins i tot un clar antisemitisme.

Enric CORTÈS

(acabat en data 03.01.2012)

Facultat de Teologia de Catalunya

Diputació, 231

08007 Barcelona

CATALONIA (Spain)

Summary

Human freedom occupies a central place in the ethics and morality of the TestXIIPa. The theme was already present in the Jewish source which they inherited, that of official Judaism. By tradition, this strand of Judaism accorded it greater importance than did the contemporary Judaism such as is reflected in the writings of Enoch (or Jubilees) which are characterized by a clear determinism. However, lovers as they were of the tradition that had been placed in their hands, they included in the work expressions according to which the moral blame for human evil was essentially to be sought with the primordial beings who had fallen or descended from the divine abodes – or else with their descendants, the spirits of Beliar. This can be explained, without any logical necessity but “in keeping with the first stages of the myth”, by the fact that Beliar, ever since primordial times, is supposed to have always welcomed the seven spirits to go “against humans”. Nevertheless, apart from this case, what the TestXIIPa stresses is that human beings are able to be converted and, at the same time, can even collaborate with the moral evil that the spirits carry out within them.

83. Vegeu, a més del comentat TestDan 6,2-7(.), sobretot TestDan 5,10-13, TestLev 5,7; TestJud 22,2; TestSim 6,5-7,2; TestAser 7,3; TestBen 10,7-11; ibíd. 9,2; TestNef 8,2-3; TestJos 19,6. El contingut cristià d'aquests textos és ampleament i profusament explicat en el comentari citat de Hollander – De Jonge.

I have also sought to note a point that seems to be of interest: for the authors of the work, everything is not immediately obvious in the moral sphere. There are actions that, for all they are painted in black and white, appear at first sight to be of another colour.

Furthermore, the eschatological moment must have been highly significant for the authors of the TestXIIPa, not only because in it the spirits are annihilated but also because that is where they are able to situate – in the style of Paul (Rom. 9–11) – the sure hope of the final conversion of Israel. This is presented in a clearly Christian or, more correctly, Judeochristian, context. It is a work that, like Paul, has not broken in any way with Judaism, as long as, obviously, we ignore the sentences added later which even openly anti-semitic.